

PRINCIPII DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A PATRIMONIULUI ARHITECTURAL

Maria-Liliana MARIAN

marialiliana.marian@emi.utm.md

Summary: *The principles of restoration, although they are basic, general and permanent rules, need to be adapted on the one hand, as a result of the results of the executed works and, on the other hand, due to the new ideas that have appeared. Among the evolutionary directions analyzed, three of them generally determine their application in restoration today: the relationship between the past and present of the historical monument (conservation, revealing successive historical interventions), the relationship between the historical monument and its location (context, remembrance), the use of traditional materials and techniques), as well as the relationship of the historical monument and its users (necessary and possible function, information / training of visitors and researchers). The progress or regression of the principles showed the existence of a living patrimonial language that transmits the values of the past, the future and must be used by the restorative architect to clarify the principles of heritage protection.*

The result of this period was the importance of the period from the middle of the 19th century, when we have information and conditions for making progress in restoration such as: diversity of monuments, pluralism of views and ways of preserving the monument on its site, conditions for identifying principles and the doctrines of restoration, supporting the need to clarify architectural styles for aesthetic purposes, general experimentation of principles, recognizing the existence of confusion between conservation and destruction of additions over time, conservation and reconstitution, conservation and restoration or between conservation and interventionist restoration.

Cuvinte cheie: patrimoniu arhitectural; conservare; restaurare; patrimoniu mobil; patrimoniu imobil; centru monumental; ansamblu istoric; rezervație urbană; nucleul vechi urban; zonă de protecție culturală și naturală.

În domeniul activității de conservare și restaurare, scopul intervențiilor este conservarea patrimoniului cultural și istoric ce cuprinde patrimoniu mobil și imobil.

Patrimoniul mobil este alcătuit din obiecte ce au o încărcătură artistică și istorică deosebită putând fi obiecte funcționale, eventual de cult ori obiecte de admirat în muzee (icoane, mobilier, obiecte de folosință, etc.).

Patrimoniul imobil cuprinde locuri ori construcții ce nu pot fi mutate dintr-un loc în altul

(siturile arheologice și istorice, ansambluri de clădiri și construcții propriu – zise). De obicei o clădire poate conține drept valoare de patrimoniu construcția în sine și eventual alte componente artistice (sculptură, pictură murală, vitralii, mozaicuri, etc.).

Intervențiile asupra patrimoniului imobil cuprind două tipuri de acțiuni, și anume, pe de o parte operațiunile de conservare și consolidare a părții vechi, transmise nouă de înaintași și restaurarea acestor zone, iar pe de altă parte, punerea lor în valoare în contextul ansamblului din care fac parte, în scopul realizării unui aspect, cât mai aproape de cel inițial. Teoria restaurării are o evoluție istorică, ea devenind o știință spre sfârșitul secolului XIX.

Dacă în veacurile anterioare nu a existat o poziție clară față de patrimoniu, întâlnind cel mult un respect renescentist față de arhitectura antică, problema se pune în sec. XIX în perioada romantică prin activitatea teoretică și practică a arhitectului francez Violet Le Duc și a arhitecților din “școala” sa (ex. Andre Lecompte de Nouille). După Violet Le Duc prin restaurarea unui monument se înțelegea aducerea acestuia la faza proiectului inițial, cu sacrificarea etapelor ulterioare. Ca urmare, o astfel de clădire “restaurată” putea căpăta un aspect teoretic pe care nu l-a avut niciodată, trecând peste etapele istorice din viața sa și evoluția pe care a suferit-o, în mod firesc, în timp. Urmare acestor principii de restaurare (pe care acum le considerăm total greșite) a apărut o reacție culturală vehementă, atât pe plan internațional, cât și la noi în țară, fapt ce a dus la conturarea teoriei și științei moderne a restaurării.

Primul document ce pune bazele restaurării științifice este Carta de la Veneția, prin care se precizează principiile generale de intervenție asupra

monumentelor ce fac parte din patrimoniu. Ulterior, organisme statale din fiecare stat european au aplicat și dezvoltat aceste principii. Totuși, apogeul a fost atins de către specialiștii italieni care, în 1938, prin crearea a “Istituto Centrale del Restauro” (ICR) condus de Cezare Brandi au inaugurat parcursul modern al restaurării științifice.

Acest tip de activitate este considerat științific întrucât, pornind de la existența patrimoniului mondial, stabilește principiile și metodele practice de conservare și punere în valoare a acestuia. Ca urmare, în acțiunea de restaurare este considerat ca valoros, obiectul de patrimoniu transmis nouă de generațiile anterioare, orice intervenție modernă supunându-se acestui deziderat.

În consecință, rezultatul intervenției trebuie să aibă două scopuri precise, și anume:

1. Conservarea pe mai departe a obiectivului restaurant și
2. Punerea sa în valoare în contextul ansamblului în sensul de a repera imediat etapele vechi valoroase din istoria monumentului, urmând ca eventualele intervenții noi să se supună acestora, să nu vină în contradicție cu ele și să nu devină preponderente în imaginea de ansamblu, distrugând valorile de patrimoniu.

În practica restaurării se evită refacerea unor componente importante dispărute datorită lipsei martorilor.

Pe întinsul țării noastre, în mijlocul furtunilor istoriei sau în vremuri mai liniștite, geniul de constructor al multor meșteri anonimi a putut să se exprime prin construirea unor bijuterii arhitecturale. De obicei, monumentele istorice dau acel caracter de individualizare localităților noastre și în marea majoritate a cazurilor, devin emblema localității. În restaurare nu există monumente mai importante sau mai puțin importante. Chiar și atunci când și-a pierdut părți importante din substanța originală de-a lungul existenței sale, monumentul trebuie privit ca o operă spațială, participantă la realitatea din jur. Percepțiile care guvernează domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice trebuie aplicate individualizat fiecărui monument, în funcție de personalitatea sa, funcțiunea sa trecută sau viitoare, starea de conservare, în măsura în care conceptul de restaurare rezultă din echilibrarea obligațiilor de a nu dăuna monumentului, precum și de a acționa pentru transmiterea lui generațiilor viitoare.

Monumentul trebuie privit în totalitatea celor trei atribute ale sale:

- Fermitate (soliditate, tehnica de realizare);
- Utilitate (funcționalitate, scopul pentru care a fost realizat);
- Grandoare (frumusețe, expresie estetică).

În acest sens, Carta de la Veneția (1964), referindu-se la conservarea și restaurarea monumentelor istorice, a dat o semnificație mai largă noțiunii de monument, ca o consecință a intervenției urbanismului și sistematizării, amplificând-o prin introducerea conceptelor de “*centru monumental*”, “*ansamblu istoric*”, “*rezervație urbană*”, “*nucleul vechi urban*”, “*zonă de protecție culturală și naturală*” și altele. Astfel, noțiunea de “*monument istoric*” cuprinde atât creația arhitecturală izolată, cât și așezarea urbană sau rurală, care aduce mărturia unei civilizații anume, a unei evoluții semnificative sau a unui eveniment istoric. În acest caz avem în vedere atât marile creații, cât și operele modeste, care au dobândit o semnificație culturală deosebită cu trecerea timpului.

Carta de la Veneția, ca și celelalte convenții mondiale și europene la care a aderat comunitatea restauratorilor, reprezintă un cadru general de operare pentru stabilirea conceptelor de restaurare. Restaurarea nu trebuie să determine o modă sau un stil personal de intervenție asupra monumentelor. Prin modificarea structurilor (la interior), păstrarea sau refacerea fațadelor în stilul vechi (care are un aspect artistic deosebit, comparativ cu aspectul de produs industrial al construcțiilor contemporane), prin readucerea la funcționalul și arhitectura exterioară inițială, cât și prin reintegrarea lor culturală și socială se pot repune aceste monumente în siguranță. Din nefericire pentru inginerul constructor, punerea în siguranță a unui monument istoric printr-o asemenea intervenție radicală asupra sistemului structural este aproape imposibilă, deoarece, spre exemplu, bisericile ortodoxe sunt pictate în frescă la interior, fără a mai aminti de mănăstirile la care intervențiile structurale trebuie să fie minime, date fiind existența frescelor și la exterior.

Clădirile cu o durată relativ lungă de exploatare (de peste 50 ani) au materialele de rezistență mai mult sau mai puțin îmbătrânite, situație în care caracteristicile lor mecanice inițiale sunt afectate. La zidării s-au folosit, de regulă mortare slabe care uneori s-au măcinat în timp, iar lemnul a suferit ori putreziri ori fisurări din uscare. Anii industrializării au accentuat agresivitatea fizico-chimică a mediului ambiant. Datorită acestor

agenți specifici, cele mai multe dintre construcțiile vechi prezintă degradări și avarieri suplimentare față de cele ale construcțiilor mai noi, deoarece au rezistat acțiunilor seismice repetate având rigiditatea structurală deja afectată.

Acțiunile de protecție a monumentelor istorice trebuie să aibă în vedere următoarele obiective:

- *Întreținerea*: adică observarea continuă a stării fizice a monumentului istoric și ansamblul de măsuri luate pentru menținerea acestei stări.

- *Restaurarea*: care presupune acțiuni de înaltă specializare care are scopul de a evidenția mărturiile istorice incluse în monumentul istoric și de a păstra autenticitatea acestuia.

- *Consolidarea*: care are în vedere acțiuni de înaltă specializare care urmăresc îmbunătățirea integrității structurale a monumentului istoric.

- *Paza*: activitate care are ca scop protejarea monumentului istoric împotriva furturilor sau a vandalizării.

- *Integrarea socială, economică și culturală în viața comunității locale*: care presupune înscrierea în programele de dezvoltare și în planificarea locală și regională a acțiunilor de protecție a monumentelor istorice.

Urmărind atingerea obiectivelor mai sus menționate trebuie să se țină cont de următoarele principii generale de intervenție asupra monumentelor ce fac parte din patrimoniu:

- *Expertizarea stării clădirii din toate punctele de vedere*: Nu pot fi conceptualizate separat componentele arhitectură, structură, decorațiune, ci numai într-un singur concept, unitar, care să le armonizeze pe toate. Investigarea monumentelor istorice, din punctul de vedere al fiecărei specialități, reprezintă suma observațiilor pure, imparțiale, pe care monumentul ne permite să le obținem și care trebuie înregistrate ca atare. Interpretarea datelor trebuie făcută numai după terminarea investigării și cu participarea tuturor membrilor echipei.

- *Soluția de consolidare nu trebuie să afecteze aspectul arhitectural*: conservarea și restaurarea monumentelor istorice nu poate fi abordată decât în echipă; fiecare specialitate are importanța ei aparte în stabilirea unor concepte unitare de restaurare, echipa trebuie formată de către șeful de proiect și arhitect și se bazează pe bună înțelegere, respect

reciproc și coeziune. Echipa nu poate fi completă fără participarea restauratorului executant.

- *Menținerea autenticității:* cuprinde acel ansamblu de acțiuni menite să dea obiectului starea pe care a avut-o la un anumit nivel istoric - cel mai adesea cel original - constă în reconstrucția tehnică, independent de starea obiectului înainte de intervenție.

- *Stabilirea nivelului de intervenție și de asigurare antiseismică:* gradul de intervenție asupra unui monument variază de la simple lucrări de întreținere și conservare, trecând prin acțiuni de protecție, consolidare și întregire, ajungând la intervenții complexe de restaurare și recompunere, de dezasamblare și reasamblare, sau, în cazuri extreme, de translare sau reconstruire parțială.

- *Execuția în regim de maximă urgență a lucrărilor de consolidare:* constituie un factor obligatoriu la majoritatea monumentelor istorice, datorită degradărilor și deteriorărilor avansate, constatate în urma expertizărilor deja efectuate și este necesar pentru a preîntâmpina un dezastru în cazul unui cutremur, cu prioritate a monumentelor care adăpostesc oameni ale căror vieți pot fi puse în pericol împreună cu inestimabile valori de patrimoniu.

- *Reversibilitatea metodelor aplicate în conservare și restaurare:* plecând de la ipoteza că viitorul ne va aduce tehnologii mai viabile, se impune alegerea unor modalități de conservare și restaurare care vor putea fi cu ușurință îndepărtate în viitor, în condițiile unei posibile operații de restaurare utilizând tehnologii și principii care deocamdată ne sunt recunoscute.

- *Compatibilitatea materialelor utilizate la conservare și restaurare:* nu trebuie utilizate (decât în cazuri limită) decât materiale compatibile, de preferință din aceeași sursă, pentru că majoritatea incompatibilităților survenite la folosirea unui material vechi (original) și unul nou, duc deseori la o degradare ulterioară mult mai rapidă.

- *Încărcările rezultate din noile elemente de consolidare nu trebuie să depășească rezistențele capabile ale materialelor* (blocuri de zidărie, mortar, etc.)

- *Structura rezultată după consolidare trebuie să conducă la o bună comportare seismică a ansamblului* “structură veche - elemente structurale noi”

- *Reintegrarea culturală și socială*: monumentele istorice trebuie menținute în permanență într-o stare de funcționare cât mai perfectă, fie prin păstrarea, dar și modernizarea funcțiunilor lor inițiale, fie prin acordarea de funcțiuni noi, viabile, compatibile cu natura, structura și valoarea lor. Un monument “exploatat”, dar și întreținut permanent, menținut viu, se conservă mult mai bine decât altul, fie și consolidat și restaurat, dar neutilizat.

Deasemenea putem sublinia pe lângă permanența și importanța principiilor în restaurare, există unele principii care nu și-au putut proba în timp valabilitatea:

- principiul minimei intervenții: practica ne arată că intervenția minimă în restaurare nu este aproape niciodată minimă și dorința noastră ar trebui să fie ca aceasta să fie cea necesară monumentului. Monumentul determină nivelul de intervenție deci activitatea creatoare a arhitectului și nu invers.

- principiul egalității tratamentului pentru toate obiectele: este irațional și inexplicabil fiind legat de gravitatea și mărimea intervenției necesare, decât de un tratament egalitar al monumentelor.

- principiul reversibilității: s-a dovedit că nu a fost aplicat cu adevărat în restaurare. Nu a existat un tratament cu adevărat reversibil în contextul situațiilor reale din șantier.

Principiile de restaurare și de protecție nu mai sunt la fel ca în trecut când restauratorul trata un monument ca pe o operă de imaginație, creând noi opere în restaurare care nu făceau alt ceva decât să prezinte vizitatorului un fals și să inducă în eroare pe cercetătorul viitorului monumentului istoric.

Azi vorbim despre o restaurare ce pune laolaltă acțiunile disciplinei de conservare și arhitectura nouă creând o nouă sinergie, un mod de a regăsi trecutul în prezent, pentru viitor. Noile poziții în restaurare subliniază în mod paradoxal permanența, ceea ce a rămas mereu ca și concept de bază în restaurare, ideea că valorile autentice sunt substanța originală mesajului istoric și conștientizează păstrarea acestor valori autentice pentru a fi transmise generațiilor viitoare.

Experiența a arătat că a transforma restaurarea într-o dogmă poate fi tot atât de periculos ca a lăsa loc liberului arbitru în intervenția asupra operei de artă. Este neîndoielnic că recunoașterea operei de artă face parte

din demersul specific al restaurării, care o deosebește fundamental de alte tipuri de activitate umană. Căci, chiar dacă restaurarea trebuie să acționeze numai asupra materiei operei de artă, ea se situează în zona de activitate între structură și aspect. Acest raport structură-aspect este în fapt cheia întregului proces de conservare și restaurare, căruia, în mod atent și nuanțat, căutăm să-i stabilim de fiecare dată valorile juste.

Bibliografie:

1. Ionescu, Grigore, “Monumente istorice studii și lucrări de restaurare”, Editura tehnică, Sibiu, 1967.
2. Pop, Virgil, “Istoria Conservării”, Fac. de Arhitectură, Editura U.T. Press, Cluj, 2002.
3. Adriana, Matei, Teoria contemporană a restaurării, sec. XX, curs S.D., 2013.
4. S. Tologea, Probleme privind patologia și terapeutica construcțiilor, București, 1976
5. Monumente istorice – manualul administrației publice locale, Ministerul Culturii, Centrul de Cercetare pentru Patrimoniul Cultural Național, București, 2000.
6. Monumentul – Tradiție și viitor – Lucrările simpozionului național, Iași, 8-11 septembrie 1999.
7. I.C.A. Sandu, Teoria generală a restaurării, Iași, 2000.
8. Ioana, Pârvu, Restaurare ca la carte, interviu cu Virginia Rădeanu, Cluj, 2014.
9. Daniel, Covatariu, Daniel, Diaconu, “Obiective și principii în conservarea și restaurarea monumentelor istorice”, Fac.Urbanism. Arhitectură. Construcții Iași • Vol. 2 • Nr. 3 • 2011
10. Cesare, Brandi, „Teoria Restaurării”, Editura Meridiane, București, 1996.
11. Gheorghe, Curinschi, “Restaurarea monumentelor istorice “Editura Tehnică”, București, 1968.
12. Hanna, Derer, “Despre conservarea și reabilitarea patrimoniului construit - de la istorie la soluții și probleme contemporane”, Editura Univ. “Ion Mincu”, București, 2007.